

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Bakalářská práce

Kristýna Kočandrlová

Postoj veřejnosti k seniorům

Attitude of public towards seniors

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní doktorce Šivicové za její vždy pozitivní náhled na situaci a zároveň za její cenné rady, které mou práci dokázaly pokaždé posunout o krok dále. Také bych chtěla poděkovat svým nejbližším, kteří mi byli ochotni trpělivě naslouchat a být mi oporou.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3.5.2017

Kristýna Kočandrlová

Abstrakt:

Bakalářská práce se zabývá problematikou postojů veřejnosti k seniorům a jejím cílem je přiblížit toto téma s ohledem na nejnovější poznatky a zároveň charakterizovat základní aspekty, jichž se daná problematika dotýká. Nejprve jsou rozpracovány právě tyto aspekty, a to konkrétně pojem stáří z pohledu vývojové psychologie, v rámci kterého je podstatné zmínit vybrané změny objevující se v průběhu stárnutí, a zároveň pojem postoj a metody měření postojů. Stěžejní část této práce rozpracovává jednak vybrané faktory, které působí na utváření postojů k seniorům u veřejnosti, a jednak nejnovější poznatky z této oblasti, možné metody směřující ke změnám těchto postojů a konkrétní představy veřejnosti o seniorech. V druhé části této práce je předložen návrh výzkumného projektu, jehož cílem je porovnat postoje k seniorům s ohledem na věk, pohlaví a místo bydliště respondentů.

Klíčová slova:

stáří, senior, postoje, postoj k seniorům, veřejnost

Abstract:

The bachelor thesis deals with issue of attitudes of public towards seniors and its goal is to approach this theme regarding to the latest findings and simultaneously to characterize the basic aspects that are touched by this issue. Firstly these aspects are elaborated, specifically a term old age from the perspective of developmental psychology, where is important to mention selected changes that appear during the ageing, and simultaneously a term attitude and methods of measuring. The principal part of this thesis elaborates selected factors that affect a formation of attitudes of public towards seniors, further the latest findings from this field, possible methods of changes of these attitudes and specific public's notions of seniors. The proposal of research project is presented in the second part of this thesis. Its goal is to compare attitudes towards seniors regarding to age, gender and residence of respondents.

Key words:

old age, senior, attitudes, attitude towards seniors, public

OBSAH

ÚVOD	7
1. STÁŘÍ	9
1.1 Tělesné změny	10
1.2 Kognitivní změny	10
1.3 Emoční změny	14
2. POSTOJE	16
2.1 Postoje a chování	16
2.2 Metody měřící postoje	17
2.2.1. Metody měřící postoje k seniorům	18
3. FAKTORY FORMUJÍCÍ POSTOJE K SENIORŮM	19
3.1 Faktor médií	19
3.2 Faktor mýtů	21
3.3 Faktor stereotypů	22
4. POSTOJE K SENIORŮM A ASPEKTY S NIMI SOUVISEJÍCÍ	24
4.1 Představy veřejnosti o stáří	24
4.2 Postoje veřejnosti k seniorům v současnosti	25
4.3 Porovnání postojů k seniorům s minulostí	27
4.4 Techniky vedoucí ke změně postojů k seniorům	28
4.5 Mezikulturní srovnání postojů k seniorům	30
5. NÁVRH VÝZKUMNÉHO PROJEKTU	31
5.1 Úvod	31
5.2 Metody	33
5.2.1. Výzkumný vzorek	33
5.2.2. Výzkumný nástroj	34
5.2.3. Sběr dat	35
5.2.4. Analýza dat	36
5.2.5. Etická stránka výzkumu	37
5.3 Výsledky	37
DISKUZE	39
ZÁVĚR	42
LITERATURA	44
PŘÍLOHA 1	i

ÚVOD

„Být starý je krajně nepopulární. Lidé, jak se zdá, neberou na zřetel, že nedokázat zestárnout je stejně hloupé jako neumět odrůst dětským botičkám.“

- Carl Gustav Jung

Stále existuje celá řada aktuálních a podstatných témat, která jsou po určitou dobu více či méně diskutovaná. Setkáváme se s nimi v mediích či na ně vyjadřujeme vlastní názor při běžném hovoru s přáteli. Mezi současná témata, která doprovází náš každodenní život již nějakou dobu, patří také právě fenomén postoje veřejnosti k seniorům. Jak veřejnost hledí na nejstarší část naší společnosti? Převažuje spíše negativní či spíše pozitivní náhled? Co vše tento náhled doprovází? V momentě si lze představit hned několik otázek týkajících se této problematiky. Myslím si, že aktuálnost a důležitost tohoto tématu vychází především z faktu, že stárí se, ať už přímo či zprostředkovaně, dotýká převážné většiny z nás. Můžeme říct, že spousta z nás má příbuzné v seniorském věku anebo jen vnímá seniory ve svém okolí, a tím si k nim utváří svůj postoj. V neposlední řadě důležitost tohoto tématu také doprovází fakt, že stárí je pro většinu z nás nevyhnutelnou součástí vlastního života.

Mohu říct, že důvodem, proč jsem si zvolila takové téma své bakalářské práce, není pouze výše zmíněná obecná blízkost tohoto životního období, ale také vlastní zkušenosti s lidmi v seniorském věku. Ať už dobrovolná praxe v seniorských zařízeních nebo zkušenost s nejstarší generací mé vlastní rodiny mě již mnohokrát přivedla k otázkám, které se týkají této životní etapy. Jednou z nich je právě současný postoj veřejnosti. Za cíl své práce jsem si určila především přiblížit danou problematiku s ohledem na novodobé výzkumy a s ohledem na aspekty, které s ní úzce souvisí, a zároveň charakterizovat a popsat proměnné, které jsou v tomto tématu základními kameny.

První kapitolu své práce bych ráda jako celkový úvod do tématu věnovala vývojově psychologické rovině pojmu stárí. Chtěla bych tím tuto životní etapu

přiblížit, charakterizovat základní i vedlejší znaky, rozvést některé oblasti změn, které se mohou začít objevovat, změn, se kterými se člověk do té doby sám nesešel a teď formují jeho život a další vývoj.

Druhá kapitola bude věnována tématu postojů z pohledu sociální psychologie. Cílem této kapitoly bude definovat a charakterizovat postoje s ohledem na celkové téma této práce. V této souvislosti také zmíním používané metody měření postojů seniorů. Na tuhle část pak plynule naváží kapitolou zabývající se faktory, které mohou postoje k seniorům formovat. Ráda bych rozpracovala několik oblastí, které hrají důležitou roli při utváření postojů k této věkové skupině, jako je např. role médií, mocného komunikačního prostředku, či mýty a stereotypy o seniorech. V poslední a stěžejní kapitole této práce bude rozpracována přímo problematika postojů veřejnosti k seniorům s ohledem na nedávné výzkumné poznatky z této oblasti a zároveň například představy veřejnosti o seniorech, možné techniky vedoucí ke změně daných postojů či mezikulturní porovnání.

Druhá část mé bakalářské práce představuje návrh výzkumného projektu. V rámci něj bych chtěla s ohledem na literárně-přehledovou část zkoumat postoj k seniorské populaci napříč různými věkovými skupinami a na základě sesbíraných dat pak také porovnat rozdíly mezi pohlavím a bydlištěm respondentů. V této části je mým cílem rozpracování výzkumného designu tohoto návrhu projektu.

1. STÁŘÍ

Existuje celá řada definic a charakterizování pojmů stáří či stárnutí. Z mého pohledu se jedná o životní etapu, která je etapou poslední a z mnoha hledisek tudíž také etapou fyzicky a duševně velmi náročnou. Často ovšem záleží na úhlu pohledu, jak takovouto náročnost může člověk vnímat či se s ní vypořádat.

Stáří je posledním vývojovým stádiem v životě jedince. Úzce navazuje na předešlá období, která ho svojí náplní či způsobem prožití silně ovlivňují a determinují. Za přechodné období, které je určitou přípravou na stáří a které je plné funkčních změn, považujeme stárnutí. V tento čas je jedinec citlivější na různé vnější i vnitřní podněty, jelikož jeho organismus prochází celou řadou změn, jako např. zánik dosavadních funkcí či vznik nových. Stárnutí je takovým přechodným obdobím mezi dospělostí a stářím. Pokud se v krátkosti zaměříme na časové vymezení, můžeme zmínit, že biologické stárnutí je z gerontologického pohledu určeno v období mezi 60. – 75. rokem života. Poté nastupuje vlastní etapa stáří, která je ukončena úmrtím (Pacovský, 1990).

Řada strukturálních a funkčních změn, které člověka potkají v období stárnutí, mají často za následek pokles jeho schopností a výkonnosti či zvýšenou zranitelnost jeho organismu. Pokud se zaměříme na biologické změny, můžeme říct, že jsou lépe pozorovatelné a měřitelné než ty mentální. Můžeme lépe pozorovat snížení odolnosti vůči infekcím, pokles Nisslových tělísek v nervových buňkách či sklerotizaci cév. Mimo jiné se také například ztrácí pružnost vaziva, zpomaluje se hojení ran či se zvyšuje riziko nádorových onemocnění. Mezi výrazné vlivy, se kterými se jedinec setkává během svého života a které posléze mohou mít vliv na jeho zdravotní stav ve stáří, můžeme zařadit např. kouření, různé nemoci, životní zátěže, výživu či celkovou životosprávu. Biologické (tělesné) změny ovšem nejsou jedinými výraznými změnami v životě starého člověka, mezi další oblasti změn patří oblast kognitivní, emoční či sociální. Tyto zmíněné oblasti jsou ve srovnání s těmi tělesnými sice hůře

pozorovatelné, nicméně pro obor vývojové psychologie stěžejními (Langmeier & Krejčířová, 2006).

1.1 Tělesné změny

Pokud mluvíme o tělesných změnách v rámci stárnutí, lze zmínit dva hlavní faktory, které tento proces determinují. Jedním z nich jsou genetické dispozice a druhým jsou vnější faktory. Genetické dispozice jsou zakódovanou informací v naší DNA, která předem určuje počátek, vývoj, ale také ukončení stárnutí neboli celkovou délku života. Takovouto v nás zakódovanou informaci můžeme označit za tzv. primární stárnutí. Moment či dobu, kdy se začínají aktivovat geny způsobující proces stárnutí, označujeme za tzv. genetické hodiny. Mezi vnější faktory ovlivňující stárnutí patří všechny aspekty, které působí během života jedince a které jedinec může sám ovlivnit. Hovoříme o nich jako o sekundárně podmíněných. Tyto aspekty mohou výrazně ovlivnit celkový průběh a délku života (Vágnerová, 2000).

Již výše zmíněné tělesné změny v podobě zániku určitých funkcí ovšem nejsou otázkou pouze období stáří. Je důležité zmínit, že tyto změny začínají probíhat již v rané dospělosti, avšak běžný pozorovatel je nezaznamená, jelikož je jejich průběh velmi pozvolný. Tělesné změny výrazné v průběhu stárnutí však také mohou být umocněny nemocemi, se kterými se člověk ve stáří potýká, nikoli samotným stárnutím. Důležité je však propojení těchto změn s psychikou. Veškeré nepříznivé poklesy mají totiž vliv na funkci mozku, sídlo psychiky. Například skutečnost, že je snížen výkon dýchací soustavy a tím pádem i přísun kyslíku do mozku, výrazně ovlivňuje jeho činnost (Stuart-Hamilton, 1999).

1.2 Kognitivní změny

Ve stáří můžeme u člověka pozorovat také nerovnoměrný úpadek kognitivních neboli poznávacích schopností. Jedná se jednak o změny v jednotlivých aspektech daných schopností, ale zároveň i o změny celistvé. Vágnerová (2000) v této souvislosti uvádí např. proměnu aktivační úrovně. Tato proměna se projevuje především

celkovou zpomaleností starých lidí. Staří lidé se pomaleji rozhodují (rozhodování pro ně může znamenat velkou psychickou zátěž), mají pomalejší reakční časy na různé podněty a také bývají častěji unavitelnější než ostatní. Tyto faktory posléze tvoří celkovou sníženou obratnost daného člověka. Pomalejší rozhodování či reakční časy mohou být způsobené také zhoršením procesu vnímání, především pak zraku a sluchu. Senioři musí vynaložit větší úsilí, aby něco viděli či slyšeli, a právě to může způsobovat například prodloužení reakčních časů. V některých případech ani kompenzační pomůcky nejsou nápomocné, tudíž je pro daného člověka velmi obtížné se orientovat v okolním prostředí či skutečnostech probíhajících kolem něj. Zároveň to snižuje i bezproblémovost komunikace s ostatními či některé typy rekreace (Vágnerová, 2000).

Velkou součástí všech kognitivních procesů, u které ve stáří dochází k výrazným změnám či úpadkům, je paměť. Změny se dotýkají více krátkodobé paměti než té dlouhodobé. Krátkodobá paměť je a byla zkoumána pomocí testů, kdy experimentátor vyslovuje určitá slova a proband má za úkol je po něm opakovat. V rámci těžší verze tohoto testování pak musí proband opakovat daná slova v opačném pořadí, než byla vyslovena. V těchto úkolech selhávají staří lidé častěji než mladí lidé především proto, že mají sníženou a méně spolehlivou schopnost kódování, vybavování, ale také shlukování jednotlivých položek (informací)¹. Existuje však metoda, která starým lidem pomáhá paměťový deficit zmírnit. Tuhle techniku nazýváme *metodou loci* (*metodou místa*). Díky ní si staří lidé mohou zasadit položku k zapamatování do jejich důvěrně známého místa (např. domova). Při vybavování pak podnikají imaginární cestu v daném místě a na uchované položky si tak lépe vzpomenou (Stuart-Hamilton, 1999). Zajímavé ovšem je, že senioři mívají menší potíže v případě, že se jedná o mechanické zapamatování konkrétních se sebou nesouvisejících položek v porovnání se zapamatováním si nějaké informace či textu, který je z obecného hlediska

---

¹ Schopnost shlukování lidé využívají v momentě, kdy si musí zapamatovat dlouhou řadu položek, jako např. telefonní číslo. Tato schopnost spočívá v postupném zapamatování si oddělených shluků neboli částí celé řady položek (např. telefonní číslo kódujeme obvykle po třech číslicích).

smysluplný a logický. S největšími potížemi se obvykle setkávají při zapamatování si významu cizojazyčných slov. I přesto, že jsem výše zmínila, že se změny dotýkají převážně krátkodobé paměti, mají dosah také na dlouhodobou paměť. Tyto změny se objevují častěji až v pozdějším séniu a projevují se např. potížemi při vybavení si názvu nějakého předmětu či místa, kam kdysi daný člověk často cestoval, autora, kterého rád čítával či v závažnějších případech pak jména blízkých osob (Příhoda, 1974).

Dalším kognitivním procesem, který bývá ve stáří postižen a který určitým způsobem nasedá na paměť, je učení. Jak uvádí Švancara (1983) je pokles schopnosti učit se novým psychickým obsahům spojen s celkovou sníženou schopností tvořit nové spoje, které jsou nezbytné k udržení nových informací. Vše je postaveno na skutečnosti, že pomalu dochází ke snižování pohyblivosti základních nervových procesů. Učení pokládáme za celoživotní proces, a proto výše zmíněné změny neznamenaají, že by si staří lidé nebyli vůbec schopni osvojit nové psychické obsahy, nicméně je to pro ně více náročné a zároveň méně efektivní než dříve (Švancara, 1983). Kromě snížené schopnosti tvořit nové spoje negativně ovlivňuje učení také zhoršená percepce, paměť či zpomalení reakcí (Příhoda, 1974).

Stuart-Hamilton (1999) ve své publikaci jako jeden z mála zdůrazňuje také jazyk či řeč, které v procesu stárnutí hrají s ohledem na vznikající změny významnou roli. Ať už se jedná o tvorbu a porozumění řeči či psaní a čtení. Pokud se zaměříme na schopnost čtení, je potřeba brát v úvahu spoustu aspektů, jako např. rozlišení jednotlivých písmen, určení významu daného slova, způsob jeho vyslovení a v konečném součtu pak také smysluplnost celé věty. Tyto jednotlivé aspekty mohou ve stáří postupně začít způsobovat potíže, které se projevují při celkové snaze číst. Často tvrzený názor, že staří lidé více čtou, protože k tomu mají po odchodu do důchodu více příležitostí a více času, ovšem není vždy platný. Ti senioři, kteří svůj volný čas tráví čtením, ho většinou tak trávili i v produktivním věku a ostatní se k tomu z různých důvodů nově neuchylují. Fyziologické skutečnosti, které ovlivňují schopnost čtení, jsou především zhoršení zraku a změna hlasu člověka, která zahrnuje jeho zvyšování a zároveň slábnutí. Tato změna bývá způsobena úbytkem svalstva,

zmenšováním kapacity plic či kouřením. Se zhoršením zraku se lze často vypořádat např. pomocí knih tištěných s velkými písmeny, které některá nakladatelství speciálně pro tento účel vydávají. Snížení čtenářských dovedností může být mimo jiné vysvětlováno také typem četby, která se nejčastěji dostává do rukou seniorů, a tou je lehká četba v podobě novin či časopisů, ve které se nesetkávají s příliš komplikovanými texty (Stuart-Hamilton, 1999).

Ve výčtu jednotlivých výše zmíněných kognitivních procesů, které ve stáří postihují více či méně výrazné změny, by také neměl chybět intelekt, který s již zmíněnými bezprostředně souvisí a s nimiž se vzájemně ovlivňuje. Podstatnou otázkou v této souvislosti je, jakým způsobem lze měřit rozdíly v intelektu mezi mladšími a staršími občany. Výsledky měření pomocí inteligenčních testů nám přináší pouze částečný vhled do situace. Je důležité brát v úvahu také skutečnost, že senioři myslí a řeší problémy jiným způsobem než mladší jedinci se stejnou intelektovou úrovní, tudíž výsledky takovýchto měření nemusí přinést relevantní výsledky (Švancara, 1983). Otázkou vnímání rozdílů v inteligenci u třicetiletých, padesátiletých a sedmdesátiletých jedinců se ve svém výzkumu zabývali např. C.A. Berg a R.J. Sternberg (1992). Tito badatelé jednoduše potvrdili obecně platnou domněnku, že lidé u daných věkových skupin vnímají inteligenci odlišně. Nejvýznamnější rozdíl byl zjištěn mezi skupinou třicetiletých a skupinou sedmdesátiletých prototypů. Starším věkovým skupinám mají lidé tendence přisuzovat vyšší kompetence, a naopak u mladších věkových skupin vyzdvihují schopnost řešit nové situace (Berg & Sternberg, 1992). Tito autoři navázali na řadu předcházejících studií a prací. Především pak na práce Paula B. Baltese. Baltes se v osmdesátých letech minulého století zabýval obecně teorií životního vývoje se zaměřením na starší populaci. Tehdejší zájem o jeho myšlenky byl postaven především na třech skutečnostech: a) narůstající počet členů seniorní populace neboli celkově postupné stárnutí populace, b) potřeba gerontologie jako specifického vědního oboru a zároveň potřeba nových poznatků z výzkumu životního vývoje (c). Baltes (1987) v rámci svého výzkumu rozpracoval několik

aspektů celoživotního vývoje, jako je např. plasticita, vývoj jako ztráta/zisk či multidimenzionalita, které v rámci vývoje jedince hrají určující roli (Baltes, 1987).

1.3 Emoční změny

Jednou ze základních skutečností týkající se proměn emoční složky ve stáří je to, že intenzita prožívání určitých situací je u seniorů shodná jako u mladších jedinců. Senioři zkrátka prožívají události stejně silně jako ostatní. Zároveň prožívání pozitivních emocí je u nich ve stejné míře. Často prožívají dokonce méně negativních emocí než ostatní. Za období s nejvyšší mírou negativních emocí považujeme ranou dospělost. Proměna emocionality přichází v rámci vysokého stáří v momentě, kdy se člověk začíná potýkat s pocity snížené důstojnosti, zvýšené závislosti na ostatních či bezmoci. V době, kdy dochází ke snižování sociálního kontaktu, se člověk čím dál častěji setkává s negativními emocemi (Stuchlíková, 2002). Obecně lze říci, že veškeré emoční zážitky, se kterými se člověk setkává během svého života, vytváří výslednou emoční integraci jako podklad pro emoční prožívání ve stáří neboli že veškeré emoční zážitky nasbírané během života ovlivňují emoční prožívání daného seniora. Mezi významné události spojené s přísunem výraznějších emocí v séniu můžeme řadit například odchod do důchodu, kdy člověk čelí ztrátě profesní role, se kterou může být spojena i ztráta určité společenské prestiže, a zároveň snížení finančního přínosu v takové míře jako měl daný jedinec do té doby. Po přelomu z pracovního věku do důchodového věku se člověk může také setkat s poklesem sociálního kontaktu či dokonce s vyřazením z kolektivu. Postupně se jeho společenské styky mohou zúžit pouze na rodinu, sousedy či pár blízkých přátel, na základě čehož se často zvyšuje pocit osamělosti. Tento životní zlom může být naopak spojen i s pocitem náhlé osobní svobody založeným na vyvázání se ze zaměstnaneckého poměru či profesních povinností a starostí. Jak jsem zmínila výše, všechny tyto změny mohou být podkladem pro přísun výrazných emocí, ať už z pozitivního či negativního pólu (Příhoda, 1974). Výzkumníci univerzity ve švédské Uppsale a norském Drammenu se

v rámci tématu emočního prožívání u seniorů zabývali otázkou pocitů obav při návštěvě pečovatelské služby. Konkrétněji pak na aspekt vyjadřování těchto obav. Pro zkoumání výrazových aspektů použili systém *VR-CoDES (Verona coding definitions of emotional sequences)*, který se zaměřuje na verbální a neverbální výrazy emocionální promluvy. Výsledkem této práce bylo ustanovení 4 hlavních kategorií:

1. Obavy o vztahy s ostatními
2. Obavy o neefektivnost zdravotní péče
3. Obavy spojené se stárnutím a oslabováním vlastního těla
4. Obavy spojené se životním příběhem a osobními hodnotami

První obava je vysvětlována jako pocit starého člověka býti zátěží pro ostatní spojený se ztrátou sebekontroly a sociálních závazků. Neefektivnost zdravotní péče vyjadřuje pocit, že některé lékařské zákroky a způsoby léčby mohou naopak zvýšit zdravotní potíže, než je mírnit. Vyjádření obav z celkového stárnutí a oslabování těla bylo jednou z nejčastěji vyjadřovaných obav mezi zkoumanými osobami (Hafskjold, Eide, Holmström, Sundling, Dulmen & Eide, 2016).

Řada výzkumníků se v posledních dekáдах také hojně zabývá otázkou deprese u starších osob. Peerenboom, Collard, Naarding & Comijs (2015) na výsledcích svého výzkumu ukázali, že deprese u seniorů je silně spojována s emoční samotou, avšak není spojována se sociální samotou. Data k tomuto výzkumu byla sbírána celkově na 466 participantech (341 s diagnózou deprese a 125 bez diagnózy deprese). Samotu autoři definují jako multidimenzionální a variabilní fenomén, který se liší v odlišných příčinách a souvislostech (Peerenboom et al., 2015). Emoční samotou lze charakterizovat jako nedostatek blízkých osob v okolí daného člověka, se kterými může navazovat úzký emoční vztah. Sociální samota se naopak začíná vyskytovat v momentě, kdy člověku chybí vytvořená sociální síť kontaktů (George, Blazer, Hughes & Fowler, 1989).

2. POSTOJE

Do dnešní doby vznikla již celá řada definic termínu postoj. Každá z nich vyzdvihuje jinou stránku tohoto fenoménu, avšak v některých aspektech se dané definice překrývají. Definice Fishbeina a Ajzena (1975) zdůrazňuje to, že postoje jsou naučené predispozice k celkově příznivé nebo nepříznivé reakci na daný objekt, osobu či událost. Tito badatelé u postojů v souvislosti s entitou chování zdůrazňují čtyři základní elementy: akci, cíl, na který je daná akce mířena, dále pak kontext a čas dané akce (Fishbein & Ajzen, 1977). Na druhou stranu Thomas a Znaniecki (1996) pojmají postoje jako individuální duševní procesy, které ovlivňují bezprostřední, ale zároveň také potencionální reakce každého jedince v určité sociální situaci. Tito autoři považují postoj jako určitou entitu směřující ke konkrétnímu objektu a naplněnou konkrétní hodnotou, jako je např. nenávisť k cizincům či láska k penězům (Thomas & Znaniecki, 1996). O postojích můžeme také zmínit, že zahrnují afektivní složku (pocity sympatie či antipatie) a především přesvědčení daného objektu, které charakterizují jeho samotného a také jeho vztah k okolí. Pokud vytváříme hierarchicky organizovanou strukturu postojů, mluvíme o *hodnotovém systému* (Katz, 1960).

2.1 Postoje a chování

Sociální postoje se často dávají do souvislosti s chováním daného jedince či skupiny jedinců, jelikož v pojetí postojů jako určitých mentálních představ mají také své behaviorální vyjádření. Jednu z prvních prací na toto téma představili Rokeach a Kliejunas (1972). Ti se ve svém výzkumu zaměřili na korelaci mezi chováním a a) postojem k objektu (A_o), b) postojem k situaci, ve které se objekt nacházel (A_s) a na závěr měřili také vážený průměr obou dvou předcházejících postojů (c). Výsledky ukázaly, že postoj zaujímaný současně k objektu a k situaci je lepším prediktorem chování, než oddělený postoj k objektu či k situaci (Rokeach & Kliejunas, 1972). Jak již bylo zmíněno výše, postoje do souvislosti s chováním ve svém rozsáhlém výzkumu kladli také badatelé Fishbein a Ajzen (1977). Pokud se zaměříme na otázku příznivé a

nepříznivé reakce, která je zahrnuta do jejich definice postoje, lze z ní jednoduše vyvodit, že pokud určitá osoba zaujímá vlídný postoj k určitému objektu, bude zároveň i chování mířené k němu vlídné a naopak, pokud daný postoj bude nevlídný (nepříznivý), bude i chování nevlídné. Autoři však předpokládají, že tato chování mají tendence být konzistentní či nekonzistentní v závislosti na intuitivních uváženích dané osoby (na subjektivních normách/subjective norms). V rámci vztahu postoj-chování zdůrazňovali také především roli určitého přesvědčení dané osoby (beliefs). Každé přesvědčení přisuzuje objektu určitou vlastnost, která je pak vyjádřena právě prostřednictvím postoje. Ohledně jednoho objektu může mít člověk mnoho přesvědčení, která se pak ovšem pojí do menšího počtu postojů zaujímaných k tomuto objektu. Kauzální vztah mezi přesvědčeními, postoji, subjektivními normami a chováním je vyjádřen na následujícím schématu² (Fishbein & Ajzen, 1977).

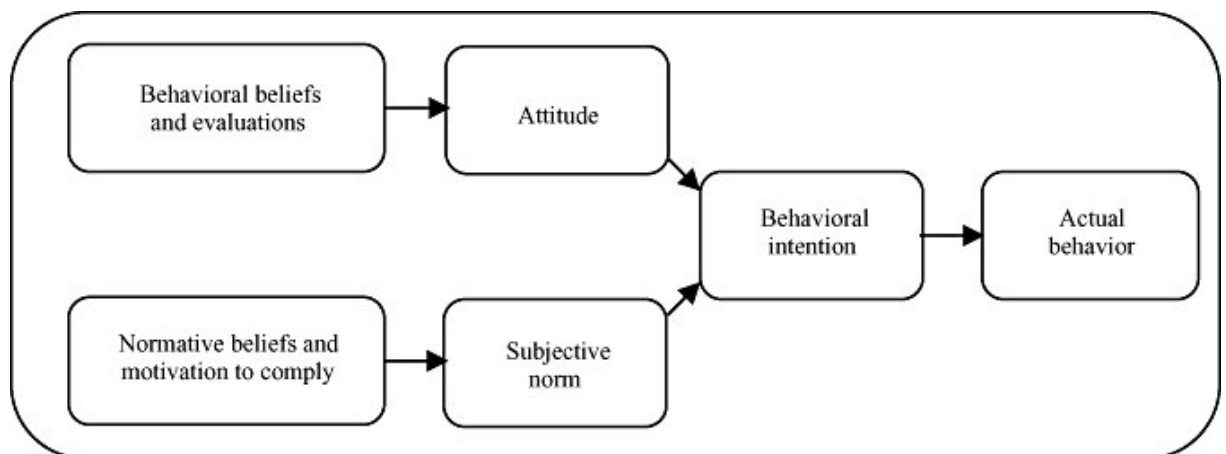

Schéma 1 - Model M. Fishbeina a I Ajzena

2.2 Metody měřící postoje

Při měření postojů se můžeme potýkat s celou řadou nesnází a překážek, které mohou získané výsledky ovlivnit. Jedním z problémů může být způsob, jakým respondenti odpovídají v dotaznících, neboť se snaží sami sebe vykreslit v lepším světle či často odpovídají podle toho, co si myslí, že by experimentátor chtěl, aby

² Převzato z (Yousafzai, Foxall & Pallister, 2010, dostupné na <https://www.researchgate.net>)

odpověděli. Na základě tohoto aspektu mohou být tím pádem vykazované výsledky zkreslené. Mezi další psychometrické překážky může patřit například konkrétní uspořádání otázek v daném dotazníku, které u respondenta ovlivňuje náhled na skutečný obsah odpovědi (Hayesová, 2011).

2.2.1. Metody měřící postoje k seniorům

V zahraničním prostředí se vytvářením metod k měření postojů k seniorům zabýval například N. Kogan, který zformuloval škálu k měření daných postojů zvanou *Kogan's Attitudes Toward Old People Scale*. Jedná se o sebeposuzující dotazník obsahující 34 položek, 17 položek je pozitivně sytících a 17 položek je negativně sytících. Koganova škála byla, i přes určité výhrady kritiků, dodnes použita v mnoha studiích zabývajících se různými cílovými skupinami v různých zemích, jako jsou např. studenti zdravotnických škol či samotní zdravotníci (Flores, 2016). Dále lze zmínit škálu nazvanou *Fraboni Scale of Ageism*, která je určena k měření citových složek postojů k seniorům a zároveň k doplnění měření kognitivních aspektů, které jsou měřeny pomocí jiných nástrojů (Fraboni, Saltstone & Hughes, 2010).

3. FAKTORY FORMUJÍCÍ POSTOJE K SENIORŮM

Postoje k seniorům může na jejich utváření či formování u veřejnosti působit mnoho faktorů. Jedním z nevlivnějších faktorů jsou v dnešní době média neboli mocný nástroj, který je denně sledován většinou populace, či faktor mýtů a stereotypů, které se o seniorech šíří společností. Obecně lze říci, že tyto faktory často nepůsobí pozitivním směrem. Světlym bodem jsou pak veškeré programy či kampaně vznikající na podporu pozitivního obrazu o seniorech či stáří.

3.1 Faktor médií

Haškovcová (2010) uvádí jako jeden z nevlivnějších mediálních nástrojů současné doby televizi. Senioři jsou v rámci zpráv často uváděni do souvislosti s důchodovou reformou, která je u nás stále nejasná, a proto mají tyto zprávy často negativní konotaci. Lidé v produktivním věku se na základě tohoto faktu obávají ekonomické stránky období stáří. Senioři naopak pociťují, že jsou ostatním spíše na obtíž. Tato skutečnost pak může vést k vysoké desolidarizaci populace. Haškovcová zároveň zdůrazňuje, že by v médiích měla být vyzdvihována zásluhovost dnešních seniorů a odpovědnost společnosti i jednotlivců vůči nim (Haškovcová, 2010). V českém prostředí se obrazem seniorů v médiích zabývala například Monika Kullašová (2010). Ve výzkumné části své diplomové práce rozpracovala otázku, jakým způsobem média prezentují seniory. Konkrétněji se pak věnovala otázkám, v jaké míře jsou senioři v médiích prezentováni či zda jsou převážně zmiňováni v souvislosti s oběťmi trestného činu či ne. Obsahová analýza ukázala, že tematika seniorů není pro česká média příliš atraktivní, senioři jsou v nich tudíž prezentováni v relativně malé míře, a to velmi často v souvislosti s trestnou činností, ale také s ekonomickými otázkami či se zdravím (Kullašová, 2010). Maršíková (2016) se v rámci oblasti médií ve své práci zaměřila na nástroj reklamy v českém prostředí a na obraz seniorů v ní. Autorka v závěru konstatuje, že jsou senioři v ní sledovaných reklamách zobrazováni

v rozporu s negativními stereotypy neboli převážně jako aktivní a energičtí staří lidé, kteří jsou společností vysoce považováni (Maršíková, 2016). K relativně odlišným závěrům došla zároveň práce autorek Prokopové a Molinové prezentovaná v roce 2014 na 4. Mezinárodně interdisciplinární vědecké konferenci „Společnost, zdraví, blahobyt“ (4th International Interdisciplinary Scientific Conference „Society, Health, Welfare“). Podle nich jsou senioři v médiích z velké části prezentováni v neutrálním světle (92,4%) a hned poté v pozitivním světle (4%). Autorky zároveň zdůrazňují, že média ovlivňují veřejnost čím dál více, ať už si to přejeme či ne. Média ve společnosti plní mnoho rolí a jejich důležitost dopadá na naše postoje, názory a hodnoty (Prokopova & Molinova, 2014). S ohledem na zmíněné práce si můžeme povšimnout rozdílů v zobrazování seniorů ve zprávách, v reklamě či obecně v médiích.

Obraz seniorů v médiích může být rozdělen do tří základních skupin. Ke každé z nich si pak veřejnost utváří relativně odlišný postoj. Tyto jednotlivé skupiny lze označit jako *senioři v rodině*, *senioři na trhu* a *senioři ve společnosti*.

Senioři jako součást rodiny jsou v článcích často prezentováni s ohledem na svou roli prarodičů a jsou vnímáni jako pečující, laskaví a věnující pozornost. Ještě více je pak zdůrazněna role babiček, které evokují pozitivní pocity a pocity bezpečí.

Senioři jako součást trhu jsou dáváni do souvislosti s označením *penzista* neboli člověk v postproduktivním věku. Většinou jsou považováni za bohaté, a tudíž vnímáni jako přínos ekonomice. Zároveň také jako skupina s nejvyšším počtem volební účasti.

Senioři jako součást společnosti jsou v článcích většinou spojováni s negativními postoji, které zahrnují strach, beznaděj a starosti. Zároveň jsou dáváni do souvislosti se stárnutím populace, které je popisováno jako katastrofa, která je nezastavitelná (Wilińska & Cedersund, 2010).

Důležitým bodem v působení médií na utváření postojů veřejnosti je také vliv tohoto působení na sebehodnocení samotných seniorů. Co si o sobě na základě výpovědí v médiích myslí samotní senioři. Především již od sebe neočekávají nic

velkého, žádné významné činy, jelikož ani ostatní je od nich neočekávají. Tato skutečnost je nazývána *psychologickým stárnutím*. Senioři již nemají žádná velká očekávání a začínají věřit a zvnitřňovat si veškeré stereotypy, které jsou o nich v médiích zmiňovány. Je důležité si uvědomit, že mediální výpovědi nejsou jen pasivní reflexí postoje veřejnosti, ale také aktivním faktorem, který ovlivňuje chování společnosti (Torben-Nielsen & Russ-Mohl, 2012). Podobným tématem se zabývali také autoři ze Severozápadní univerzity z Jižní Afriky, kteří si položili otázku, jak starší lidé vnímají svůj obraz v tištěných médiích a jaké důsledky to může mít na mezigenerační vztahy. Výsledky jejich kvalitativního výzkumu, do kterého se zapojilo 21 účastníků, ukázaly, že starší lidé vnímají sami sebe jako oddělenou část populace, která je v médiích prezentována velmi stereotypně. S ohledem na druhou výzkumnou otázku bylo zdůrazněno, že na základě působení médií si mladší lidé těžko vytváří ke starším respekt (Sedick & Roos, 2011).

3.2 Faktor mýtů

Dalším faktorem, který formuje názory a postoje veřejnosti k nejstarší části populace, jsou mýty neboli určité polopravdy, které se šíří mezi lidmi. Těchto mýtů o seniorech již existuje celá řada. Sýkorová (2006) ve své studii zmiňuje na prvním místě *mýtus nemocného a nesoběstačného stáří*. Tento mýtus vyvrací na základě výpovědí respondentů tím, že vážné nemoci, kterými respondenti prošli, zmiňovali jen tak mimochodem či s velmi optimistickou konotací. Zároveň však zdraví přikládali velkou váhu a spojovali ho s vlastní soběstačností. Je pravdou, že stáří se pojí s častějším výskytem všemožných nemocí, avšak představa starých jedinců, kteří jsou ke svému stavu rezignovaní či si na něj často stěžují, je mylná. Dále se autorka zabývá *mýtem chudých seniorů postižených minulým režimem i současnou ekonomickou transformací*. Senioři vypovídají o tom, že se se svými příjmy snaží bez problému vyjít, ba dokonce finančně pomáhat svým blízkým, a nežádají v tomto směru žádnou změnu. Necítí se tedy být chudými a velká většina z nich se nechce přidat ke skupině seniorů, kteří si na své finanční možnosti stále stěžují. Jako poslední je v této studii rozpracován *mýtus*

nesamostatných seniorů navykých státnímu paternalismu, pasivních a spoléhajících se na pomoc druhých. Z výsledků vyplývá, že pro většinu seniorů stát ani rodina nenesou zodpovědnost za kvalitu či míru důstojnosti jejich stáří. Je pro ně důležitá vlastní autonomie, která je narušena pomocí druhých jedině v momentě, kdy je to nezbytně nutné. S ohledem na všechna tvrzení seniorů je nejvíce vyzdvihována jejich potřeba pocitu vlastní soběstačnosti a dostatku kompetencí ať už v souvislosti se zdravím, finanční stránkou či využíváním pomoci druhých (Sýkorová, 2006).

Haškovcová (2010) uvádí, mimo již zmíněných, ještě řadu dalších mýtů o seniorech. *Mýtus homogeneity* vypovídá o tom, že stáří považujeme za homogenní neboli stejné, a to především v otázce potřeb seniorů. Samozřejmě u nich můžeme najít určité společné znaky, nicméně na základě jejich dlouhého a individuálního života se ve stáří vytváří velmi specifické potřeby. *Mýtus neužitečného času* je spojován s domněnkami, že staří lidé vlastně nic nedělají, a tím pádem jsou neužiteční, či dokonce nic neznamení. Tento mýtus pravděpodobně vychází ze skutečnosti, že senioři již nedochází do zaměstnání a může být jedním ze spouštěčů negativních postojů. Jako poslední lze zmínit velmi rozšířený *mýtus o lékařích* neboli mylnou představu, která vypovídá o tom, že veškeré problémy starých lidí lze vyřešit pomocí medicíny. Léky či léčebné postupy mohou zlepšit zdravotní stav seniora, avšak určité další aspekty (především ty psychické) pomocí takových postupů přímo zlepšit nelze (Haškovcová, 2010).

3.3 Faktor stereotypů

Vytváření stereotypů neboli stereotypizace je proces, kdy jsou lidé klasifikováni a hodnoceni na základě povrchních charakteristik (v kontextu této práce na základě věku) bez ohledu na jejich skutečné a individuální vlastnosti. Tato klasifikace pak ovlivňuje vnímání a chování druhých vůči dané skupině lidí (Hayesová, 2011).

Stereotypů o seniorech, stejně tak jako mýtů, je v současné době velké množství. Autor švédské studie rozpracoval 13 stereotypních tvrzení, mezi kterými můžeme zmínit například stereotyp související s počtem penzistů upoutaných na lůžko či těch,

kteří mají oslabený sluch, což stěžuje porozumění při konverzaci. Další uvedené stereotypy se týkají například počtu pracovních nehod u starších zaměstnanců, pocitů osamělosti či špatných stravovacích návyků. Autor také uvádí, že veškeré jím zmiňované stereotypy nejsou pravdivé a toto tvrzení také náležitě odůvodňuje (Tornstam, 2007). Zkoumáním vztahu mezi negativními stereotypy o seniorech a konkrétními psychosociálními proměnnými se pak ve svém výzkumu zabývali autoři Palacios, Torres a Mena (2009). Mezi zkoumané psychosociální proměnné zařadili situaci s bydlením, závazky vůči ostatním, subjektivní pohled na zdraví, četnost návštěv u lékaře, subjektivní pohled na věk, účast v komunitách se sociálními aktivitami a pravidelnou fyzickou aktivitu. Výsledky této studie, které se zúčastnilo 757 participantů, ukázaly, že negativní stereotypy o seniorech jsou významně spojovány se studovanými proměnnými kromě aspektu bydlení (Palacios, Torres & Mena, 2009).

4. POSTOJE K SENIORŮM A ASPEKTY S NIMI SOUVISEJÍCÍ

4.1 Představy veřejnosti o stáří

Častou otázkou výzkumníků v dnešní době bývá, s jakými představami si veřejnost stáří spojuje, jaké asociace se lidem při vyslovení termínu *stáří* vybaví. Tyto a podobné otázky si ve své práci v rámci českého prostředí kladli také autoři Sak a Kolesárová (2012). Na začátku je zajímavé, v jakém věku již respondenti považují člověka za starého, poté se zabývali konkrétními asociacemi s touto životní etapou a co pro ně představuje a v neposlední řadě také pozitivními aspekty stáří. Na základě výsledků vycházejících z nasbíraných dat autoři tvrdí, že většina populace považuje člověka za starého mezi 60. a 70. rokem života. Toto rozpětí však také závisí na individuálních charakteristikách daného jedince, mezi které patří například zdravotní stav, kondice či sociální status. S ohledem na nejčastější konotace spojované s pojmem *senior* se jako nejčastější (tzn. v polovině případů) ukázaly přívlastky, jako například starý či stařec. Na druhém místě je *senior* spojován se svým ekonomickým statutem, tzn. jako člověk, který již nepracuje neboli jako důchodce či penzista. Co se týče pozitivních aspektů stáří, je ve většině případů dáváno do souvislosti s volným časem (časová neomezenost, nové možnosti využití, svobodná organizace atd.). Pozitivní pohled na stáří pak vzrůstá s věkem a se vzděláním, tzn. že nejčastěji se s ním setkáváme u vysokoškolsky vzdělaných seniorů. Z negativního pohledu se česká populace nejvíce obává osamocení či ztráty mezilidských kontaktů, a to ve větší míře než samotné smrti (Sak & Kolesárová, 2012).

Vymezením stáří dle věku se mimo jiné ve svém rozsáhlém výzkumu zabývala také Lucie Vidovičová (2008). V nejnovější revizi svého výzkumu určila dle výsledků začátek stáří konkrétněji a zároveň odlišující se u žen a muž. U žen se jedná o věk 60 let a u mužů 65 let. V další otázce se pak respondentů tázala, s jakými charakteristikami si pojem *stáří* spojují, čímž se odlišila od výše zmíněného výzkumu,

ve kterém se autoři ptali na charakteristiky spojované s pojmem *senior*. Na nejčastějších příčkách (téměř v polovině případů) se objevila charakteristika špatného zdraví a hned poté neschopnost se o sebe postarat. V souvislosti s představami veřejnosti o stáří se autorka zároveň zabývala otázkou, zda je stáří vnímáno jako zcela odlišné od mládí. V 60 % případů se odpověď na tuto otázku ukázala kladná, a to především u mladších respondentů pocházejících z větších měst a subjektivně se vnímajících jako bohatších (Vidovičová, 2008).

Souvisejícím a neméně důležitým bodem je také jazyk a jeho konotace, které jsou se stářím spojované. Na tuto problematiku upozornil Palmore (2000), který zdůrazňuje, že pomocí užívaného jazyku se nevědomě zachovávají negativní obrazy a stereotypy o seniorech. Mezi záporně konotovanými výrazy uvádí například pojem *stárnutí*, které je obvykle asociováno se senilitou, oslabením či dezorientací. Obdobné je to s pojmem *starý*, jehož konotacemi bývají výrazy, jako například vyčerpaný, nemohoucí, slabý či senilní. Palmore (2000) navrhuje ke snížení negativních obrazů o seniorech místo pojmu *starý* užívat termíny, jako například starší osoba, prarodič či osoba starší 60 let, které shledává více neutrálními (Palmore, 2000).

4.2 Postoje veřejnosti k seniorům v současnosti

S ohledem na fakt, že populace postupem let a desetiletí stále více a více stárne, je téma postojů k seniorům cílem četné řady výzkumů. I přes obecně platnou domněnku, že je tento postoj negativní, se mnoho badatelů snaží zjistit, jaký pohled má ta či ona věková skupina (či skupina studentů určitých oborů nebo příslušníků profesí) na poslední vývojovou etapu života, jak o stáří přemýšlí či co si myslí o procesu stárnutí (Duduciuc, 2016). Kite a Johnson (2005) a novější verze jejich meta-analytického přehledu ukázala či potvrdila, že napříč pěti kategoriemi je postoj ke starší části populace více negativní než postoj k té mladší. Kategorie, se kterými autoři pracovali, jsou následující:

- Ohodnocení (např. přátelský/á)

- Kompetence (např. dobrá paměť)
- Atraktivita (např. půvabný/á)
- Chování či záměry chování (např. někomu zavolat)
- Věkové stereotypy (např. rozhovor na téma časů minulých)

Nejvíce signifikantní rozdíl mezi postoji k seniorům a k jedincům mladé dospělosti se ukázal v kategorii věkových stereotypů, nejméně pak v kategorii chování a záměrů chování. Kite a Johnson (2005) kladou důraz také na to, že konkrétní senioři nejsou posuzováni pouze na základě informace o jejich věku, ale v případě, že se k této informaci připojí nějaká další informace o daném jedinci či skupině jedinců, se negativní postoje sníží (Kite & Johnson, 2005).

K podobným závěrům došla také dřívější studie Alison L. Chasteen z roku 2000, která se kromě postojů mladých dospělých jedinců ke stáří zabývala také otázkou postojů starších jedinců ke stáří a zároveň postoji k vlastnímu stárnutí u obou sledovaných skupin participantů. Výzkumu se zúčastnilo 242 participantů (122 mladých a 120 starých participantů), jejichž postoje ke stáří byly hodnoceny na dvou odlišných škálách měřících danou otázku. Závěrem tohoto výzkumu bylo, že postoje starších jedinců ke stáří a k vlastnímu stárnutí jsou více pozitivní než postoje mladých jedinců. Postoje mladých participantů (jak ke stáří, tak k vlastnímu stárnutí) se, shodně s výše uvedeným výzkumem, ukázaly jako negativní (Chasteen, 2000).

Mezi výzkumy této problematiky lze také zmínit novější práci Lindy Allan a Jamese Johnsona (2009), jejichž cílem bylo hledat souvislosti mezi znalostmi o stáří, úzkostí ze stáří a postoji ke starším jedincům u studentů kanadské univerzity. Jedním z jejich zjištění bylo, že znalosti respondentů o stáří jsou poměrně malé a zároveň postoje k seniorům negativní. Jak autoři navrhuji, východiskem pro snížení této negativity by mohlo být právě zvýšení daných znalostí, čímž by zároveň byla snížena i úzkost ze stáří. Studie zároveň upozorňuje a předkládá do budoucna potřebu více specifikovat programy, které by dané znalosti mohly zvýšit (Allan & Johnson, 2009).

Na tuto problematiku se však lze podívat také z opačného pohledu. Zkoumáním předně naopak pozitivních postojů k vybraným věkovým skupinám se zabývali například autoři Wagner a Luger (2017) z kalifornské univerzity. Jejich snahou bylo zjistit, jaké jsou rozdíly v pozitivních postojích vůči mladším a starším jedincům v rámci pěti konkrétních domén: náklonnost (respekt, obecný pozitivní postoj), komfort (pocit pohodlí v přítomnosti jedinců dané věkové skupiny), vztahové vazby, angažovanost (touha dozvědět se více o dané věkové skupině) a nadšení. Cílovými skupinami byli mladí lidé a starší lidé, kteří prostřednictvím dotazníku hodnotili jednak svou věkovou skupinu, a jednak tu opačnou. Obě dvě skupiny prokázaly více pozitivní postoje k vlastní věkové skupině než k té druhé, a to především v doméně vztahových vazeb a komfortu. Mladší respondenti zároveň vykazali větší pocit angažovanosti ke své věkové skupině, zatímco starší respondenti nevykazali signifikantní pocit angažovanosti ani k jedné ze sledovaných skupin (Wagner & Luger, 2017).

4.3 Porovnání postojů k seniorům s minulostí

S problematikou postojů k seniorům souvisí také otázka, zda byly tyto postoje negativní i v minulosti. Převážná většina domněnek směřuje k názoru, že tomu tak bylo i přesto, že často slýcháváme opak. Starší lidé byli vždy výjimečně respektováni na základě svého věku. Úcta se k nim projevovala například v případě jejich životního úspěchu či konkrétního chování – stejně tak, jak je tomu u projevování úcty u mladších jedinců. Nutno však dodat, že vysokého věku se dožívalo mnohem méně lidí, než je tomu dnes. Přes vysokou kojeneckou úmrtnost a další zákeřné nemoci se do stáří probojoval jen zlomek ve srovnání se současností. Zajímavou skutečností je, že i v minulosti se starší jedinci potýkali s odchodem svých dětí do jiného města či země, avšak s tehdejší absencí internetu či sociálních medií se posléze často stávali osamělými (Thane, 2007).

S názorem negativního postoje a zároveň nízkého respektu ke starším jedincům v minulosti souhlasí také Haškovcová (2010). Otázkou však zůstává, proč především

u starších osob přetrvává názor, že tomu tak dříve nebylo. Tento bod může být vysvětlován tím, že na základě menšího počtu seniorů v minulosti se vyšší věk stal něčím hůře dosažitelným, a tím pádem více žádaným. Lidé se obvykle chtěli dožít vysokého věku, aby za to mohli být obdivováni a uznáváni. Lze tedy tvrdit, že z této skutečnosti vzešla myšlenka, že dříve měli senioři život snazší a pohledy na ně byly pozitivnější. Tato myšlenka se zároveň často spojuje s nadmírou vlastností seniorů, kterými v minulosti údajně oplývali, jako jsou např. laskavost, trpělivost či moudrost. Na základě toho mohly být zastřeny ty méně pozitivní aspekty stáří. Dnes je stáří více spokojováno s nemocemi či strádáním (Haškovcová, 2010).

4.4 Techniky vedoucí ke změně postojů k seniorům

Řada autorů se v dnešní době snaží zkoumat metody, pomocí kterých lze pozměnit postoj k seniorům u ostatních věkových skupin. V loňském roce svou práci na toto téma publikovala Barbra Teater (2016). Jejím cílem bylo skrze individuální rozhovory zkoumat rozsah stereotypů a postojů mladých lidí ke starším lidem a zároveň na základě těchto rozhovorů sledovat potenciální změnu daných postojů. Tyto rozhovory tudíž probíhaly mezi mladšími a staršími účastníky a jejich součástí byla určitá výtvarná činnost a také podávání odpoledního čaje. Na základě získaných dat autorka stanovila 5 stádií, v rámci kterých mladí lidé postupně mění své postoje k seniorům:

1. Vžité znalosti a pohledy (participanti vstupovali do rozhovoru s dříve získanými negativními postoji ke starším osobám)
2. Myšlenky a pocity předcházející kontaktu (participanti popisovali svou nervozitu a strach, který předcházel plánovanému kontaktu)
3. Obecný cíl (během výtvarné fáze se atmosféra mezi jedinci postupně uvolnila, napětí zmizelo a účastníci si začali více povídat)
4. Změny ve vnímání a pohledech (na základě společné interakce se změnily dřívější pohledy mladých jedinců na seniory)

5. „Rozšiřte své obzory“ (poslední fáze vyzdvihuje výsledek celého experimentu, který nejenže změnil náhled mladších osob na ty starší, ale zároveň podnítil myšlenku, že mladí mohou dobře interagovat s věkově oddálenou skupinou lidí)

Závěrem autorka klade důraz na mezigenerační kontakt v rámci práce s obecně rozšířenými zápornými postoji ke stáří a navrhuje jeho zapojení do mezigeneračních programů (Teater, 2016).

Obdobné zaměření měli ve svém výzkumu také autoři Lisbeth Drury, Paul Hutchison a Dominic Abrams (2016), kteří měli snahu zkoumat mimo jiné klasický vztah mezi postoji mladých a jejich dřívějším kontaktem se staršími osobami. Rozlišují 3 aspekty mezigeneračního kontaktu (kontaktem míní například v zaměstnání či v sousedství):

- Frekvence kontaktu
- Kvalita kontaktu
- Šíře kontaktu

Na základě svých výsledků autoři tvrdí, že kladné stránky postojů k seniorům pozitivně korelují s kvalitou a šíří kontaktu, avšak nikoli s jeho frekvencí. Pokud tedy přicházíme do kontaktu se seniory často, náš negativní pohled na ně se nesnižuje. Autoři se na základě svých závěrů snaží poukázat na to, že s vyšší kvalitou a šíří kontaktu se seniory je možné postoje k této skupině lidí zlepšit (Drury, Hutchison & Abrams, 2016).

Výzkum Stefanie L. Green a Nancy Dorr (2016) byl ovšem zaměřený ještě praktičtěji. Jejich snahou bylo nejen změnit postoje k seniorům, ale i zvýšit touhu jim pomáhat a zlepšit celkovou životní spokojenost, a to prostřednictvím aktivit simulujících stáří. Participanti, nejprve rozdělení na experimentální a kontrolní skupinu, byli požádáni plnit následující aktivity: čtení textu s brýlemi, které zajišťovaly rozostřené vidění, sledování a poslech videozáznamu s nasazenými zátkami do uší a poslední aktivitou bylo přemístění deseti předmětů ze stolu do

krabice s nasazenými rukavicemi. Všechny tyto aktivity měly u experimentální skupiny participantů simulovat oslabení, pokles a snížení obratnosti, se kterými se starší populace potýká. Autoři na základě výsledků poukazují na to, že napodobování stáří má největší efekt u změny postojů. V souvislosti s touhou pomáhat či životní spokojeností nebyly výsledky signifikantní. Jelikož je možné pomocí simulovaného stáří snížit negativní postoje k seniorům, setkáváme se zde s návrhem uplatnění tohoto konceptu v rámci mezigenerační rodinné terapie (Green & Dorr, 2016).

4.5 Mezikulturní srovnání postojů k seniorům

Jelikož byly dosud uváděny výzkumy, v rámci kterých se sbírala data jak v českém prostředí, tak mimo něj, neměla by zde chybět zmínka o badatelích, kteří se snažili zjistit, zda jsou postoje k seniorům kulturně podmíněné či ne. V rozporu s obecným povědomím ukázaly signifikantně více negativní postoje u příslušníků východních národů oproti západním národům výsledky meta-analytické studie Michaela Northa a Susan Fiske (2015). Tito autoři porovnávali postoje u příslušníků 23 zemí a mezi západními se vyskytovala například Kanada, USA či evropské země. Východní země byly rozděleny na východ (např. Čína, Japonsko či Taiwan) a západ (např. Thajsko, Vietnam či Malajsie). Jako regiony s nejvyšší mírou negativismu vůči seniorům se ukázaly v rámci asijských zemí ty východní, tzn. například Čína či Japonsko, a s ohledem na západní země ty neanglofonní evropské státy (North & Fiske, 2015).

Na otázku, jakou roli hrají v postojích k seniorům osobnostní charakteristiky v souvislosti s kulturními charakteristikami, se zaměřili Zhang et al. (2016). K vypracování svého výzkumu použili data z 35 kultur světa, která byla získána v rámci šesté vlny Světového výzkumu hodnot. Ve stěžejní části své práce zjišťovali, jak osobnostní hodnoty korelují s postoji ke starším jedincům. Výsledkem bylo zjištění, že tyto postoje jsou více ovlivněny osobnostními hodnotami než těmi kulturními, a to konkrétně přátelstvem, srdečností a láskou. Tyto hodnoty autoři nazývají společenskými. Jedinci, kteří tudíž více uznávají dané hodnoty, mají tendence hodnotit seniory více pozitivně (Zhang et al., 2016).

5. NÁVRH VÝZKUMNÉHO PROJEKTU

5.1 Úvod

V rámci návrhu výzkumného projektu bude navázáno na předcházející literárně-přehledovou část, ve které bylo hlavním cílem přiblížit problematiku postojů veřejnosti k seniorům s ohledem na současné poznatky z této oblasti a charakterizovat její základní proměnné. Na základě této skutečnosti se návrh kvantitativně prostřednictvím dotazníkového šetření zabývá zjišťováním postojů veřejnosti k seniorům u české populace a jeho hypotézy jsou zvoleny s ohledem na výzkumné poznatky zmiňované v předcházející části.

Cílem tohoto výzkumného projektu bude nejdříve zjistit, která věková skupina veřejnosti se vyznačuje nejvyšší mírou negativismu vůči seniorům a která naopak nejnižší, a to konkrétně u adolescentů a dospělých jedinců. Poté bude pozornost zaměřena na otázku, které pohlaví se vyznačuje negativnějšími postoji k seniorům. Na závěr bude zkoumáno, v jakém z vybraných českých měst se setkáváme s nejvyšší mírou negativismu vůči seniorům.

Konkrétně tímto tématem se v rámci českého prostředí ve svých studiích zabýval např. Sak a Kolesárová-Saková (2008) či Vidovičová (2008). Tito autoři však téma pojímají spíše ze sociologického pohledu, a proto se více zaměřují například na představy lidí o seniorech či jak veřejnost definuje stáří. S ohledem na zahraničí práce se badatelé zabývají především postoji mladých lidí ke starším, u kterých se na základě starších studií předpokládá výraznější negativismus než u jedinců například střední dospělosti. Mezi těmito studiemi lze zmínit například práci autorů Kite a Johnson (2005) či práci Alison L. Chasteen (2000), které jsou podrobněji popsány v literárně-přehledové části. Právě na základě těchto skutečností je zřejmý potenciál a zároveň smysl ve vytvoření tohoto návrhu výzkumu. V případě jeho realizace by se mohly rozšířit dosavadní poznatky tím, že by výsledky mohly ukázat rozdíly mezi jednotlivými věkovými kohortami, a to by mohl být základ pro formulaci či směřování vhodné intervence za účelem změny těchto postojů u konkrétní věkové skupiny,

například jako pokračování výzkumu vybraných metod, které jsou zmíněné v podkapitole Techniky vedoucí ke změně postojů k seniorům v rámci literárně-přehledové části této práce.

Výzkumné otázky

Jak již bylo naznačeno v úvodu této části práce, výzkumný projekt se bude zabývat porovnáním postojů veřejnosti ke starší populaci mezi jednotlivými věkovými kohortami neboli skupinami, dále mezi pohlavím a zároveň mezi městy, ve kterých budou data sbírána. Mezi základní výzkumné otázky tudíž patří:

- Mění se postoj k seniorům na základě věku skupiny respondentů?
- Která věková kohorta se vyznačuje nejvyšší mírou negativismu vůči seniorům?
- Která věková kohorta se vyznačuje nejnižší mírou tohoto negativismu?
- Jaký je rozdíl v postojích k seniorům mezi muži a ženami?
- Jaký je rozdíl v postojích k seniorům mezi obyvateli čtyř největších měst České republiky?

Hypotézy

Hypotézy návrhu výzkumu byly zvoleny následující:

H1: Respondenti nejmladší měřené kvóty (15-24 let) na základě výsledků dotazníku vykazují statisticky významně nejvíce negativní postoje k seniorům.

H2: Respondenti nejstarší měřené kvóty (55-64 let) na základě výsledků dotazníku vykazují statisticky významně nejméně negativní postoje k seniorům.

H3: Měřené skupiny dle pohlaví (muži/ženy) na základě výsledků dotazníku mezi sebou nevykazují statisticky významný rozdíl v postoji k seniorům.

H4: Měřené skupiny dle místa bydliště (Praha, Brno, Ostrava a Plzeň) na základě výsledků dotazníku mezi sebou nevykazují statisticky významné rozdíly v postoji k seniorům.

5.2 Metody

5.2.1. Výzkumný vzorek

Výzkumu by se zúčastnilo 600 respondentů ve věku 15-64 let. Jako typ výběru respondentů pro reprezentativní vzorek byl určen kvótní výběr. Kvótní výběr je charakteristický tím, že jsou respondenti rozděleni do několika určitých kategorií (kvót). Obvykle se za konkrétní proměnné těchto kategorií volí například věk, pohlaví či ekonomický status (Hendl, 2012). V tomto výzkumu je potřeba brát v úvahu více kritérií pro jednotlivé kvóty, jelikož by výsledky byly porovnávány nejen podle věku respondenta, ale zároveň podle jeho pohlaví a místa bydliště. Data by byla sbírána ve čtyřech českých městech. Respondenti by podle věku byli do kvót rozděleni následovně: 15-24 let, 25-34 let, 35-44 let, 45-54 let a 55-64 let. V rámci kvótního výběru je potřeba brát v úvahu také procentuální zastoupení jednotlivých kategorií reprezentativního vzorku s ohledem na skutečné procentuální zastoupení těchto kategorií v jednotlivých městech sběru. Dle statistik Českého statistického úřadu víme, že při posledním sběru dat bylo v daném věkovém intervalu v jednotlivých městech 764 285 jedinců (Praha), 235 136 (Brno), 208 982 (Ostrava) a 116 439 (Plzeň), (Český statistický úřad, 2015). Na základě těchto počtů byl vypočítán počet potřebných respondentů v jednotlivých městech: 348 (Praha), 108 (Brno), 98 (Ostrava) a 48 (Plzeň). Jelikož data českého statistického úřadu neuvádí rozlišení obyvatel dle pohlaví, byli by respondenti v každé kategorii rozděleni na poloviny, 50% muži a 50% ženy. Celkové rozdělení s konkrétními počty respondentů je uvedeno v následující tabulce (Tabulka 1). Toto rozdělení bylo vypočítáno tak, aby se procentuální zastoupení respondentů v jednotlivých kvótách shodovalo s procentuálním zastoupením reálných obyvatel v těchto kvótách. Účast na tomto výzkumu by byla zcela dobrovolná a odpovědi všech zapojených respondentů anonymní. Zároveň by

respondent nebyl za svou účast finančně ohodnocen, avšak motivací k zapojení by pro něj mohlo být například získání konečných výsledků výzkumu (zasláním na jeho e-mail) či nová zkušenost z průběhu výzkumu tohoto typu obecně.

Věk a pohlaví		Respondenti				
		Praha	Brno	Ostrava	Plzeň	Celkem
15-24	Muži	18	7	7	3	35
	Ženy	18	7	7	3	35
25-34	Muži	27	10	9	4	50
	Ženy	27	10	9	4	50
35-44	Muži	46	14	11	6	77
	Ženy	46	14	11	6	77
45-54	Muži	53	12	11	6	82
	Ženy	53	12	11	6	82
55-64	Muži	30	11	10	5	56
	Ženy	30	11	10	5	56
Celkem		348	108	96	48	600

Tabulka 1 – Početní rozložení respondentů v jednotlivých kvótách

5.2.2. Výzkumný nástroj

Jak již bylo nastíněno výše, jako výzkumná metoda ke zjišťování postojů veřejnosti k seniorům ve vztahu k věku skupiny respondentů by byla zvolena metoda dotazníku. Dotazník zjišťující postoje k seniorům byl vytvořen v rámci předmětu Základy psychometrie, který probíhal ve třetím ročníku bakalářského studia psychologie. Dotazník obsahuje 32 položek, konkrétně řečeno výroků, na které respondent odpovídá na 5-ti bodové škále: *rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím* (znění celého dotazníku je uvedeno v Příloze 1). Odpovědi respondentů se pohybují v jedné dimenzi negativní postoj – pozitivní postoj. Na základě pilotáže tohoto dotazníku, které se zúčastnilo 136

respondentů, byla vypočítána jeho reliabilita. Hodnota split-half reliability se rovná 0,824 a hodnota Cronbachovy alfy se rovná 0,819.

5.2.3. Sběr dat

Sběr dat by probíhal na konkrétních událostech, které jsou výhradně určeny pro veřejnost, čímž by bylo docíleno nehomogenního vzorku respondentů, kteří by tyto události navštívili, s ohledem například na jejich profesi či vzdělání. Za účelem sběru dat by byla navázána spolupráce s konkrétními institucemi ve velkých městech České republiky, tzn. v Praze, Brně, Ostravě a Plzni. Navazování spolupráce by trvalo přibližně 12 týdnů. Mezi tyto instituce v daných městech, které pravidelně pořádají události pro veřejnost, by byla zvolena Městská knihovna v Praze, Muzeum hlavního města Prahy a Novoměstská radnice Praha. V rámci Brna by byla zvolena Moravská zemská knihovna, Knihovna Jiřího Mahena v Brně a Moravské zemské muzeum. V Ostravě by sběr dat probíhal v Knihovně města Ostravy, Moravskoslezské vědecké knihovně v Ostravě a ve Svazu skautů a skautek ČR. Nakonec v Plzni by sběr dat také probíhal v Knihovně města Plzně, dále v Měšťanské besedě a na Západočeské univerzitě v Plzni.

Každý participant by byl nejdříve obeznámen s anonymitou výzkumu, tzn. že jeho odpovědi by byly naprosto anonymní, a zároveň s možností následně získat výslednou zprávu výzkumu. Poté by mu byl předložen informovaný souhlas k podepsání, kterým by respondent stvrzoval především následné zpracování svých odpovědí a obeznámení o výše zmíněné anonymitě a také dobrovolném zapojení se. Součástí samotného dotazníku by zároveň byly instrukce k jeho vyplnění a na jeho úplném konci by byly otázky zjišťující demografické údaje, tzn. pohlaví, věk a místo bydliště. Také by zde byla možnost k dobrovolnému vyplnění e-mailu participanta, na který by, v případě jeho zájmu, mohla být zaslána výsledná zpráva s výsledky výzkumu. Dotazník by respondentům byl předkládán v papírové formě. Samotné vyplňování dotazníku by trvalo přibližně dvacet minut a probíhalo by v klidné místnosti konkrétní instituce se snahou o zajištění minimálního působení rušivých

faktorů, jako je například nadměrný hluk či ostré osvětlení. Byla by snaha zajistit co nejpodobnější podmínky pro všechny respondenty na všech místech sběru dat. Časový plán sběru dat ve všech městech by byl naplánován na 12-13 týdnů s ohledem na skutečnost, že by se každý týden konala určitá událost v jedné z výše uvedených institucí. Celkový časový plán výzkumu je uveden v následující tabulce (Tabulka 2).

	1. fáze	2. fáze	3. fáze	4. fáze
Časový úsek	12 týdnů	12-13 týdnů	4 týdny	4 týdny
Jednotlivé kroky	<ul style="list-style-type: none"> • Zahájení výzkumu • Příprava výzkumu • Navazování spolupráce s institucemi 	<ul style="list-style-type: none"> • Výběr respondentů dle určených kvót • Sběr dat 	<ul style="list-style-type: none"> • Vyloučení neúplně vyplněných dotazníků • Zpracování a vyhodnocování dat 	<ul style="list-style-type: none"> • Psaní výzkumné zprávy • Interpretace • Ukončení výzkumu

Tabulka 2 – Časový plán výzkumu

5.2.4. Analýza dat

Pro analýzu dat je potřeba si zvolit vhodný statistický test, pomocí kterého lze zjistit hledané výsledky, a tím pádem odpovědi na předem položené výzkumné otázky. Aby bylo možné rozhodnout, zda jsou data parametrická či neparametrická, a na základě toho zvolit vhodný statistický test, je vhodné nejprve použít Levenův test shodnosti (homogeneity) rozptylů. V první části analýzy dat by tudíž byla pozornost věnována tomuto zjišťování rozložení dat, a to s ohledem jednak na kvótní rozdělení dle věku a bydliště (více skupin), a jednak dle pohlaví (2 skupiny). V této části by zároveň data byla převedena do tabulky v programu Microsoft Excel, ve které by došlo k jejich úpravě a vyloučení všech respondentů, kteří dotazník vyplnili neúplně či v demografických údajích uvedli neidentifikovatelné či nezařaditelné odpovědi. V druhé části by data byla převedena do programu SPSS, ve kterém by proběhlo jejich statistické zpracování. Na základě Levenova testu by byla jako statistický test zvolena buď jednofaktorová ANOVA (parametrická data), anebo Kruskal-Wallisův test

(neparametrická data). Při této analýze by byly testovány hypotézy H1, H2 a H4. S ohledem na analýzu dat dle pohlaví by po zjišťování rozložení dat byl pro parametrická data zvolen t-test a v případě neparametrických dat Mann-Whitneyův test. Při tomto zpracování dat by byla testována hypotéza H3. Hladina významnosti neboli pravděpodobnost, že se zamítne nulová hypotéza v momentě, kdy ovšem platí (Hendl, 2012), byla určena s hodnotou $\alpha=0,05$. Tato hodnota je v rámci výzkumů v psychologii volena standardně.

5.2.5. Etická stránka výzkumu

S ohledem na průběh celého výzkumu je potřeba zmínit základní etické zásady, které by všichni zúčastnění, kteří by se na jeho realizaci podíleli, měli dodržovat. Jelikož by neměl ve srovnání s jinými tento výzkum příliš složitý průběh, bylo by nepravděpodobné, že by se participanti mohli setkat s utrpením či nepříjemnými důsledky (zásada nonmaleficence). I tato zásada by však měla být brána v úvahu, a to především v rámci sběru dat či poté jeho interpretaci, tzn. například by měla být dodržena anonymita respondentů. Zároveň by respondenti měli možnost z jakýchkoli důvodů výzkum kdykoli opustit, jelikož by jejich účast byla dobrovolná. S ohledem na zásadu beneficence by přínosem pro participanty mohla být již výše zmíněná zkušenost z takového typu výzkumu či zasláná výsledná zpráva.

5.3 Výsledky

Cílem tohoto výzkumu je porovnat postoje k seniorům u pěti skupin respondentů na základě jejich věku a poté porovnat tyto postoje s ohledem na pohlaví a bydliště respondentů. Nejdříve by tudíž byla pozornost zaměřena na analýzu skupin podle věku, jejíž výsledkem by bylo seřazení jednotlivých věkových skupin od nejmenší po největší míru negativismu vůči seniorům. Na základě tohoto výsledku by bylo možné hypotézy H1 a H2 zamítnout či nechat v platnosti. S ohledem na analýzu výsledků dle pohlaví respondentů by bylo možné zamítnout či nechat v platnosti hypotézu H3 a následně s ohledem na analýzu výsledků dle bydliště respondentů, tzn. čtyř měst, kde

by probíhal sběr dat, by mohlo být také vytvořeno pořadí jednotlivých měst, pokud by analýza mezi nimi ukázala signifikantní rozdíl. V souvislosti s posledními výsledky by bylo možné nechat v platnosti hypotézu H4 či ji zamítnout.

DISKUZE

Tak, jako v každém výzkumu, i při případné realizaci a zpracování dat výše popsaného je potřeba brát v úvahu různé nežádoucí proměnné či limity, které mohou méně či více ovlivnit závěrečné výsledky. Na základě této skutečnosti bude na dané proměnné a limity zaměřena pozornost právě v této diskuzi. Je důležité se nad nimi zamyslet, a to například z důvodu realizace navazujících či rozvíjejících výzkumů, které by tuto problematiku mohly v budoucnosti více obohatit či poukázat na další aspekty, které s ní souvisí a zároveň se daných proměnných vyvarovat či je eliminovat.

V souvislosti s výběrem vzorku se setkáváme hned s řadou proměnných či limitů, které do této části výzkumu vstupují. Jako téma práce a následně i výzkumu byl zvolen postoj veřejnosti k seniorům. Do výzkumu by se však zapojili pouze adolescentní a dospělí jedinci, a tudíž byla vynechána dětská populace, která však veřejnost také tvoří. Proto by mohlo být návrhem pro budoucí studie zapojit do vzorku respondentů také děti. Horní věková hranice respondentů zde byla určena na základě věkové hranice stáří, která byla popsána v literárně-přehledové části, a to s ohledem na skutečnost, že by byl zkoumán postoj veřejnosti k seniorům, avšak ne seniorů na sebe samé. Z důvodu chybějících statistických dat v otázce počtu mužů a žen v jednotlivých kohortách a bydlištích je zároveň limitem skutečnost, že neznáme přesné zastoupení jednotlivých pohlaví, a tím pádem vzorek respondentů z tohoto pohledu ztrácí na reprezentativitě. Za limit kvótního výběru lze považovat také okolnost, že je potřeba dodržet procentuální zastoupení jednotlivých věkových kohort. Avšak v praxi někdy lze předem těžko odhadnout, do které věkové skupiny daný jedinec patří, a tím pádem je dobré ho oslovit za účelem jeho účasti proto, aby bylo procentuální zastoupení v pořádku. Zapojení jakéhokoli návštěvníka by znamenalo následnou potřebu vyloučení těch, kteří v dané věkové kategorii přebývají, což není ze zásad psychologického výzkumu vhodné. V neposlední řadě je dobré zmínit také skutečnost, že do reprezentativního vzorku by byli zapojeni respondenti ze čtyř

velkých měst. Tento bod nás přivádí na otázku, zda by byly výsledky odlišné, pokud by sběr dat probíhal také v menších městech či na vesnicích.

Při sběru dat se lze také setkat s řadou nežádoucích proměnných a limitů. Jelikož by probíhal na událostech určených pro veřejnost, nebylo by předem zajištěno, že se daná událost zaplní návštěvníky tak, aby byl sesbírán dostatečný počet vyplněných dotazníků, jelikož i v případě předběžného přihlašování se na danou událost si pořadatel či organizátor nemůže být jist, že všichni přihlášení danou událost navštíví. Nedostatečný počet vyplněných dotazníků by pak mohl prodloužit čas určený ke sběru dat tím, že by se musela navštívit další událost. Zároveň je potřeba brát v úvahu možnost, že ne každý respondent by pocházel přímo z města, kde by dotazník vyplňoval, avšak dané město mohl navštívit jen dočasně. V rámci analýzy dat dle bydliště by tito respondenti museli být vyloučeni. S ohledem na skutečnost, že by sběr probíhal v různých institucích, nebylo by možné zajistit naprosto stejné podmínky pro všechny respondenty, protože každá instituce disponuje jinými místnostmi či jinou možností osvětlení atd.

Návrhem pro budoucí studie by mohlo být jednak již výše zmíněné zapojení dětí tak, aby bylo rozšířeno zastoupení veřejnosti jako cílové skupiny. Další možností by mohlo být zapojení více měst jak v Čechách, tak na Moravě (či případně ve Slezsku). Na základě tohoto rozšíření by mohl být zkoumán rozdíl v postojích k seniorům mezi obyvateli Čech a obyvateli Moravy (případně Slezska). V souvislosti se zahraničními výzkumy zmíněnými v literárně-přehledové části lze také například navrhnout zkoumání postojů k seniorům napříč různými kategoriemi tak, jak to prováděli autoři Kite a Johnson (2005), avšak v českém prostředí. Další možností by mohlo být zkoumání daných postojů v českém prostředí v souvislosti s různými aspekty, jako je například úzkost ze stáří či znalosti o stáří s inspirací ve výzkumu Lindy Allan a Jamese Johnsona (2009).

Téma postojů veřejnosti k seniorům je již po delší dobu opakovaně řešenou problematikou. Pokud se odkážeme na výzkumy zmíněné v literárně-přehledové části, je potřeba připomenout a zdůraznit, že postoje ke starší části populace se stále

ukazují jako negativní. Důležitým východiskem pro mnohé faktory, které formují tyto postoje, jsou vývojové změny, kterými se starší jedinci odlišují od ostatních, a na základě kterých vznikají právě různé mýty či stereotypy podporující tento negativismus ve společnosti. Otázka negativních postojů k seniorům přináší řadu snah o jejich změnu, a to nejen v rámci výzkumů, ve kterých jsou použity konkrétní intervence směřované ke zlepšení postojů k seniorům u cílové skupiny, ale zároveň v rámci různých vládních i nevládních programů. Pokud vycházíme z výzkumů zmíněných v literárně-přehledové části, je potřeba vyzdvihnout především techniku rozhovoru, která byla již opakovaně použita a je na základě toho prokazatelně účinná. Otázkou však zůstává, kolik lidí lze touto cestou obsáhnout za cílem změny (alespoň částečné) jejich postojů. Na rozdíl od toho vládní či nevládní programy, které se zaměřují především na snižování stigmatizace seniorů právě za cílem zlepšení postojů veřejnosti, mohou mít svůj dopad mnohem širší. Jak již však bylo zmíněno výše, negativismus vůči seniorům stále přetrvává. Tato skutečnost tak stále může být velkou výzvou pro všechny, kteří se s tímto problémem snaží jakýmkoli způsobem bojovat. Otázka mezikulturního rozdílu v těchto postojích, která je poslední rozpracovanou podoblastí první části této práce, může být prostorem pro budoucí rozpracování nejen v rámci výzkumů, ale i například v rámci přehledových studií, jelikož je zde potenciál zkoumat rozdíly mezi konkrétními kulturami či národy.

ZÁVĚR

Problematika postojů veřejnosti k seniorům je jedním z témat, o kterém lze diskutovat z různých úhlů pohledů či z různých perspektiv. Tato diskuze ovšem téměř vždy vychází z předpokladu či skutečnosti, že jsou dané postoje negativní. Cílem mé práce bylo především přiblížit tuto tematiku, která je v naší společnosti velice živá s ohledem na novodobé výzkumy a s ohledem na aspekty, které s ní úzce souvisejí, a zároveň charakterizovat a popsat proměnné, které jsou pro toto téma východiskem. Na základě toho bylo mou snahou v průběhu psaní především druhé poloviny mé práce vyhledávat ty nejnovější publikované studie z této oblasti.

Na základě cíle, který byl zmíněn jako poslední, byla pomyslným vstupem do mé práce kapitola o stáří, ze které je potřeba vyzdvihnout především velké množství změn, kterými člověk v období stárnutí může procházet. Zároveň je na místě zmínit variabilitu těchto změn, která je velmi různorodá a individuální. Momentem, kterým jsem se díky psaní této kapitoly obohatila, byla otázka deprese u seniorů v podkapitole emočních změn. Do té doby jsem totiž nepřemýšlela nad rozdílem výskytu této duševní poruchy u jedinců například v rané dospělosti a u jedinců nacházejících se v období stáří, a tím pádem mi tato otázka poskytla celou řadu podnětů k dalšímu zamyšlení. V druhé kapitole jsme se krátce seznámili s pojmem *postoj*, a to především v souvislosti s chováním, jelikož je důležité se zamyslet nad tím, jak naše postoje mohou ovlivňovat chování k seniorům.

Kapitoly zabývající se jednak faktory, které formují naše postoje k seniorům, a jednak konkrétními oblastmi v této tematice byly jednou velkou ukázkou a zároveň důkazem přetrvávání negativních postojů k seniorům. V rámci první zmíněné kapitoly byl rozpracován faktor médií, mýtů a stereotypů. Jako nejvíce výrazný a zároveň výzkumně bádáný se ukázal faktor médií. Přínosem této podkapitoly bylo pro mě rozlišení mezi zobrazováním seniorů v reklamě či celkově v médiích. V poslední kapitole literárně-přehledové části byla pozornost zaměřena více okrajově na představy veřejnosti o seniorech či na mezikulturní rozdíly, které se ukázaly

signifikantní. Co je zde však důležité znovu vyzdvihnout a je určitým výstupem této části práce pro čtenáře, je skutečnost, že postoje k seniorům se na základě nejnovějších výzkumů ukazují stále jako negativní. V podkapitole, která se věnuje technikám vedoucím ke změně těchto postojů, však můžeme pozorovat určitou naději ke zlepšení.

V poslední části mé práce byl rozpracován návrh výzkumného projektu, který se zabýval rozlišením postojů k seniorům na základě především věku, ale také pohlaví a bydliště respondentů. Smysl a význam případné realizace tohoto výzkumu vidím především v možnosti mířit relevantní intervence k dané věkové skupině právě pomocí získaných výsledků, které by ukázaly předpokládané rozdíly v daných postojích.

LITERATURA

Allan, L. J. & Johnson, J. A. (2009). Undergraduate Attitudes Toward the Elderly: The Role of Knowledge, Contact and Aging Anxiety. *Educational Gerontology, 35*, 1-14.

Baltes, P. B. (1987). Theoretical Propositions of Life-Span Developmental Psychology: On the Dynamics Between Growth and Decline. *Developmental psychology, 23*(5), 611-626.

Berg, C. A. & Sternberg, R. J. (1992). Adults' Conceptions of Intelligence Across the Adult Life Span. *Psychology and Aging, 7*(2), 221-231.

Český statistický úřad. (2015). *Věkové složení obyvatelstva*. Staženo duben, 2017 z <https://www.czso.cz/csu/czso/vekove-slozeni-obyvatelstva>.

Drury, L., Hutchison, P., & Abrams, D. (2016). Direct and extended intergenerational contact and young people's attitudes towards older adults. *British Journal of Social Psychology, 55*, 522-543.

Duduciuc, A. (2016). Students' stereotypes on ageing and the use of elderly people in advertising. *Euromentor Journal, 7*(3), 59-71.

Fishbein, M. & Ajzen, I. (1977). Attitude-Behavior Relations: A Theoretical Analysis and Review of Empirical Research. *Psychological Bulletin, 84*(5), 888-918.

Flores, R. (2016). *Mededportal.org: Critical synthesis package: Kogan's attitudes toward old people scale (Kogan OP scale)*. Dostupné na <https://www.mededportal.org/publication/10325>.

Fraboni, M., Saltstone, R. & Hughes, S. (2010). The Fraboni Scale of Ageism (FSA): An Attempt at a More Precise Measure of Ageism. *Canadian journal on aging, 9*(1), 56-66.

George, L. K., Blazer, D. G., Hughes, D. C., & Fowler, N. (1989). Social support and the outcome of major depression. *The British Journal of Psychiatry, 154*(4), 478-485.

- Green, S. L. & Dorr, N. (2016). Changing Attitudes Toward Older Adults Through a Simulated Aging Exercise: Implications for Family Therapy. *Women & Therapy, 39*, 69-85.
- Hafskjold, L., Eide, T., Holmström, I. K., Sundling, V., Dulmen, S., & Eide, H. (2016). Older persons' worries expressed during home care visits: Exploring the content of cues and concerns identified by the Verona coding definitions of emotional sequences. *Patient Education and Counseling, 99*(12), 1955-1963.
- Haškovcová, H. (2010). *Fenomén stáří*. (2. vyd.). Praha: Havlíček Brain Team.
- Hayesová, N. (2011). *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2012). *Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat*. (4. vyd.). Praha: Portál.
- Chasteen, A. L. (2000). The Role of Age and Age-Related Attitudes in Perceptions of Elderly Individuals. *Basic and Applied Social Psychology, 22*(3), 147-156.
- Jung, C. G. (1995). *Člověk a duše*. Praha: Academia.
- Katz, D. (1960). *The functional approach to the study of attitudes*. Dostupné z http://psych.colorado.edu/~chlo0473/teaching/2015_F/articles/Katz_1960.pdf.
- Kite, M. E. & Johnson, B. T. (2005). Attitudes Toward Younger and Older Adults: An Updated Meta-Analytic Review. *Journal of Social Issues, 61*(2), 241-266.
- Kullašová, M. (2010). *Role médií v prezentaci seniorů ve společnosti*. (Diplomová práce, Univerzita Tomáše Bati, Zlín). Dostupné z <http://digilib.k.utb.cz/handle/10563/13637>.
- Langmeier, J. & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie* (2.vyd.). Praha: Grada Publishing.
- Maršíková, T. (2016). *Senioři v televizní reklamě*. (Diplomová práce, Univerzita Karlova, Praha). Dostupné z https://is.cuni.cz/webapps/zzp/search/?tab_searchas=basic&lang=cs.

- Molinova, A. & Prokopova, R. (2014). The presentation of senior citizens in Czech media. *SHS Web of Conferences*, 10, 1-5.
- North, M. S. & Fiske, S. T. (2015). Modern Attitudes Toward Older Adults in the Aging World: A Cross-Cultural Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 141(5), 993-1021.
- Pacovský, V. (1990). *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum.
- Palacios, C. S., Torres, M. V. T., & Mena, M. J. B. (2009). Negative aging stereotypes and their relation with psychosocial variables in the elderly population. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 48, 385-390.
- Palmore, E. (2000). Guest Editorial: Ageism in Gerontological Language. *The Gerontologist*, 40(6), 645.
- Peerenboom, L., Collard, R. M., Naarding, P., & Comijs, H. C. (2015). The association between depression and emotional and social loneliness in older persons and the influence of social support, cognitive functioning and personality: A cross-sectional study. *Journal of Affective Disorders*, 182(15), 26-31.
- Příhoda, V. (1974). *Ontogeneze lidské psychiky* (4. vyd.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Rokeach, M. & Kliejunas, P. (1972). Behavior as a function of attitude-toward-object and attitude-toward-situation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 22(2), 194-201.
- Sak, P. & Kolesárová, K. (2012). *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada Publishing.
- Sak, P. & Kolesárová-Saková, K. (2008). Zpráva z výzkumu „Názory a postoje české populace k seniorům“. *Proměna sociálního obsahu kategorie generace seniorů. Příspěvek k sociologii třetího věku*. Dostupné z http://www.insoma.cz/4_8.pdf.
- Sedick, S. & Roos, V. (2011). Older People's Portrayal in the Print Media: Implications for Intergenerational Relations. *Journal of Psychology in Africa*, 21(4), 549-554.

- Stuart-Hamilton, I. (1999). *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál.
- Stuchlíková, I. (2002). *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál.
- Sýkorová, D. (2006). Senioři v České republice. Mýty a jejich dekonstrukce. *Sociológia*, 38(2), 151-164.
- Švancara, J. (1983). *Psychologie stárnutí a stáří*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Teater, B. (2016). How stereotypes and attitudes toward older adults are challenged through intergenerational contact: Young people explain the proces. *Gerontology & Geriatrics Education*, 1-13.
- Thane, P. (2007). Explaining about...older people, past and present. *Working with Older People*, 11(2), 8-10.
- Thomas, W. & Znaniecki, F. (1996b). *The Polish Peasant in Europe and America: a classic work in immigration history*. Urbana: University of Illinois Press.
- Torben-Nielsen, K. & Russ-Mohl, S. (2012). Old is not sexy. How media do (not) report about older people, and how older Swiss journalists started their own newspapers online. *Jurnalism și comunicare*, 7(1), 59-68.
- Tornstam, L. (2007). Stereotypes of Old People Persist: A Swedish „Facts on Aging Quiz in a 23-year Comparative Perspective. *International Journal of Ageing and Later Life*, 2(1), 33-59.
- Tošnerová, T. (2002). *Ageismus: Průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Dostupné z <https://uloz.to/hledej?q=to%C5%A1nerov%C3%A1>.
- Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří* (2. vyd.). Praha: Portál.
- Vidovičová, L. (2008). *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.

Wagner, L. S. & Luger, T. M. (2017). Assessing positive attitudes toward older and younger adults. *Educational Gerontology, 43*(3), 147-165.

Wilińska, M. & Cedersund, E. (2010). „Classic ageism“ or „brutal economy“? Old age and older people in the Polish media. *Journal of Ageing Studies, 24*, 335-343.

Yousafzai, S. Y. et al. (2010). Explaining Internet Banking Behavior: Theory of Reasoned Action, Theory of Planned Behavior, or Technology Acceptance Model?. *Journal of Applied Social Psychology, 40*(5), 1172-1202.

Zhang, X. et al. (2016). Attitudes Toward Older Adults: A Matter of Cultural Values or Personal Values?. *Psychology and Aging, 31*(1), 89-100.

PŘÍLOHA 1

1. Myslím si, že staří lidé většinu času tráví doma.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

2. Myslím si, že staří lidé se často cítí osaměle.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

3. Myslím si, že život starších lidí je stereotypní.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

4. Myslím si, že staří lidé musí často navštěvovat lékaře.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

5. Myslím si, že staří lidé jsou v leccem více zkušenější než mladší lidé.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

6. Myslím si, že staří lidé bývají zmatení a nevyznají se v současném dění.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

7. Myslím si, že staří lidé umí dobře naslouchat druhým.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

8. Myslím si, že staří lidé pomaleji chápou, a proto se jim často leccos musí víckrát únavně vysvětlovat.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

9. Myslím si, že nám staří lidé mohou být leckdy velmi užiteční.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

10. Myslím si, že staří lidé jsou často odkázáni na pomoc ostatních rodinných příslušníků či různých pečovatelských služeb.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

11. Myslím si, že staří lidé v rozhovoru často vzpomínají na předešlé „lepší časy“.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

12. Myslím si, že staří lidé rádi chodí do společnosti.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

13. Myslím si, že staří lidé se často snaží najít nějaké aktivní využití svého volného času.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

14. Myslím si, že staří lidé jsou na obtíž společnosti.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

15. Myslím si, že staří lidé často překážejí na veřejných místech a znesnadňují tak pohyb (např. chůzi) ostatním.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

16. Myslím si, že většinu toho, co se přes život naučili, si ve stáří lidé stejně nepamatují, a tím pádem to nemohou využít.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

17. Myslím si, že staří lidé mají spoustu volného času.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

18. Myslím si, že staří lidé mají často problémy se sluchem, a proto se jim leccos musí víckrát únavně opakovat.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

19. Myslím si, že díky tomu, že staří lidé hodně sledují televizi, mají přehled o současné situaci ve světě.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

20. Myslím si, že staří lidé by neměli žít příliš dlouho.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

21. Myslím si, že staří lidé často zapáchají, a to zneprjemňuje veřejná místa.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

22. Myslím si, že aktivní trávení času může seniorům prodloužit život.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

23. Myslím si, že všichni staří lidé by měli být odsunuti do seniorských zařízení, aby neobtěžovali ostatní.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

24. Myslím si, že staří lidé bývají (nejen ke svým známým) často až příliš výřeční.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

25. Myslím si, že staří lidé zdržují fronty na veřejných místech.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

26. Myslím si, že staří lidé by se měli snažit co nejvíce o sebe dbát, aby žili co nejdéle.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

27. Nevadí mi potkávat staré lidi na ulici či na jiných veřejných místech.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

28. Pokud bych viděl/a starého člověka o holi nastoupit do tramvaje, uvolnil/a bych mu místo k sezení.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

29. Pokud bych viděl/a zmateného seniora na ulici, zeptal/a bych se ho, zda se mu nic nestalo, a případně bych mu potřebným způsobem pomohl/a.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

30. Pokud by si se mnou v tramvaji začal povídat starý člověk, dal/a bych se s ním také do hovoru.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

31. Pokud bych viděl/a na náměstí zájezd se seniory, raději bych se jim obloukem vyhnul/a.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím

32. Pokud bych ve frontě na nekonkrétním úřadě viděl/a více seniorů, raději bych odešel/la a vrátil/a se jiný den.

Rozhodně nesouhlasím – spíše nesouhlasím – nedokáži se rozhodnout – spíše souhlasím – rozhodně souhlasím